

TÜRÜK

2020, Yıl/Year: 8, Sayı/Issue: 22, ISSN: 2147-8872

TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi
TURUK International Language, Literature and Folklore Researches Journal

Geliş Tarihi / Date of Received: 10.07.2020

Kabul Tarihi / Date of Accepted: 22.07.2020

Sayfa / Page: 76-97

Research Article / Araştırma Makalesi

Yazar / Writer:

Dr. Öğr. Üyesi Betül Öztoprak

Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü

betuloz@karatekin.edu.tr

CENGİZ AYTMATOV'UN ESERLERİNDE KAHRAMANLARA YOL GÖSTEREN BİLGE KİŞİLER

Öz

Kırgız edebiyatının önemli yazarlarından biri olan Cengiz Aytmatov geleneklerine bağlı, değerlerine sahip çıkan bir ailenin içinde halk anlatılarıyla büyür. Kendisi de gerek romanlarında gerekse hikâyelerinde içinde büyüdüğü çevrenin kültür birikiminden yararlanmış ve hayatından izleri eserlerine yansıtmıştır. Aytmatov'un eserlerinde savaş konusu ağırlıklı olarak işlenir. Savaşın getirmiş olduğu olumsuzluklara dikkat çeken Aytmatov, erkeklerin savaşta bulunduğu bir ortamda kadın ve çocukları ön plana çıkarır. Sorunlarla mücadele etmek zorunda kalan kadınlara ve çocuklara yol gösterenler ise, genellikle kabilenin en büyük kişisi ya da ailenin büyüğüdür (kayınvalide, kayınpeder vb.). Savaş konusunun ağırlıklı olarak işlenmediği eserlerde ise, yine kabilenin en büyüğü, baba, şaman, öğretmen ya da eğitilmiş bir kişinin kahramanlara yol gösterdiği görülmektedir. Eserlerde "bilge" kişiler ağırlıklı olarak iki farklı durumda karşımıza çıkmaktadır. Biri eğitilmiş, okumuş, kültürlü ve bildiklerini çevrelerindekiilere aktaran kişilerdir diğerleri ise, bilginliği okumuşluğundan değil yaşam deneyiminden ve yaşından ileri gelen kahramanlardır ki yazar, her iki tip bilge kahramanlara da eserlerinde hemen hemen benzer ağırlıkta yer vermiştir. Bir de çok fazla eserlerde görülmesi de din adamlarının da (şaman, kâhin) kahramanları etkiledikleri ve onlara doğru yolu gösterdikleri karşımıza çıkmaktadır. Sonuç olarak asıl bilge kişinin Aytmatov olduğu ve eserlerinde sözünü emanet ettiği kahramanlar

aracılığıyla insanlara olması gerekeni anlatmaya çalıştığı görülmektedir. Makalede, Cengiz Aytmatov'un eserlerinde bulunan bilge kişilerin vasıflarına yer verilecek, Kırgız geleneğinde önem verilen değerler üzerinde durulacak ve Cengiz Aytmatov'un kahramanları aracılığıyla vermiş olduğu mesajlar, üzerinde ısrarla durduğu konular ifade edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kırgız Edebiyatı, Cengiz Aytmatov, Bilge Kahramanlar, Beyaz Gemi, Cemile.

WISE PEOPLE GUIDING THE CHARACTERS IN CHINGHIZ AITMATOV'S WORKS

Abstract

One of the most important authors of the Kyrgyz literature Chinghiz Aitmatov, grew up in a family who were fond of their traditions and cared much about their values, and by listening to folk stories. He reflected his cultural background and the impressions of his own life both in his novels and stories. His stories are mainly based on the elements of war. By pointing out the negative outcomes of wars, Aitmatov highlights women and children in an environment where men are at war. The people guiding to the women and children who have to struggle with problems are generally the eldest of the tribe or the family (mother-in-law, father-in-law etc.). In his other stories which are not essentially about wars, it can be still seen that the eldest of the tribe, the father, the shaman, the teacher or any person who is well-educated guide other people. These "wise" people are regarded in two different ways in his works. The first type of people are those who are educated, sophisticated and transferring their knowledge to others, while the second type of people are those having the wisdom out of great human experience, not by the education, and due to their old ages. The author employs both of these types in his works equally. Furthermore, though being the case in a few works, it is also seen that clergymen (shamans, oracles) have an influence on the characters in the stories and show them the right way. Hereby, it is actually Aitmatov bringing the wisdom forward through the characters in this works. This article includes the qualities and characteristics of wise people in Chinghiz Aitmatov's stories, values that are highly regarded in the Kyrgyz traditions, and the messages conveyed by Chinghiz Aitmatov through his characters along with the issues that are mainly concerned in his works.

Keywords: Kyrgyz Literature, Chinghiz Aitmatov, Wise Characters, The White Ship, Cemile.

Giriş

Kırgızlar, göçebe bir hayat sürdürdükleri için 20. yy'a kadar yazılı bir edebiyata sahip olamazlar. Fakat çok zengin ve güçlü sözlü edebiyatları vardır. Kırgızlar, sosyal ve ekonomik yönden geri kalmış, göçmen hayatı süren Orta Asya halkıdır. Kırgızlar, Sovyetler Birliği döneminde halk

bilimde, sosyal ve kültürel hayatta önemli gelişmeler kat etmiştir (İbraimov, 2018: 7). Çağdaş Kırgız Edebiyatının temeli, *Erkin Too (Hür Dağlar)* adlı gazete ile atılır. Söz konusu gazete, 1924 yılında yayın hayatına başlar. Yani 1917 Ekim Devrimi'nden sonra Kırgız edebiyatında edebi faaliyetler artar. İlk gazetenin ardından 1927 yılında *Ayaldar Aynegi* adlı kadın dergisi yayınlanır. Devrimin ilk yıllarında nesir alanında da başarılı eserler verilmeye başlanır. Bu dönemde Ali İhsan Kolcu'nun da belirttiği göre rejimin yarattığı ideolojik atmosfer edebiyatın neredeyse tek konusu olur. II. Dünya Savaşı'nın başlaması ve SSCB'nin bu savaşa katılmasıyla, yazarlar halkı zafere inandıran eserler vermeye başlarlar. Eserlerde savaşın getirmiş olduğu acılara da yer verilir. Genellikle, Sovyet eksenli bir vatanseverlik dile getirilir. 1953 yılında Stalin'in ölümünün ardından halkla barışma ve kısmi özgürlük dönemi başlar. Eserlerde rejimi öven, parti, kolhoz konularının yanında savaş konuları da işlenir (Kolcu, 2012: 210-212).

Çağdaş Kırgız Türk Edebiyatı denilince akla gelen ilk isimlerden biri de Cengiz Aytmatov'dur. Cengiz Törekuloviç Aytmatov, 12 Aralık 1928 tarihinde insanların, gelenek ve göreneklerine bağlı olarak yaşadıkları Kırgızistan'ın Talas vadisinde yer alan Şeker köyünde dünyaya gelir. Osmonakun İbraimov'un ifade ettiğine göre Aytmatov'un babası Törekul Aytmatov, sıkı bir Bolşevik ve Lenin taraftarıdır. Moskova'da Marksizm-Leninizm Enstitüsü'nde eğitim görmüş, Sovyet Kırgızistan'da Komünist Parti içinde yüksek mevkilerde yer almıştır (İbraimov, 2018: 14). Törekul, Kırgızistan'ın rejim taraftarlarından biri olmasına rağmen Stalin'in 1937 yılında yapmış olduğu kıyımda öldürülen aydınlardan biridir (Kolcu, 2015: 23). Törekul, "Burjuva Milliyetçisi" suçlamasıyla öldürüldükten sonra aile "Halk Düşmanı" olarak nitelendirilmiştir (İbraimov, 2018: 20). Ta ki 1956 yılında gerçekleştirilen XX. Komünist Parti toplantısında 1937-1938 yıllarında katledilip "Halk Düşmanı" ilan edilenler aklanana kadar (İbraimov, 2018: 35).

Sıkıntılı çocukluk yıllarında Aytmatov, babasının hatırasını annesinin ve halasının yaşattığını ifade eder:

Köyde, "halk düşmanı" olarak tutuklanan babamın adı pek ağıza alınmazdı. Sadece anam ve Karakız apam, bizim ince yüreğimize babamla ilgili gerçekleri, ılık duyguları verebildiler. Anam, evde kendi başımıza kalınca babamın resimlerini, rozetlerini ve belgelerini birer birer çıkarıp gösterirdi (Aytmatov ve Şahanov, 2000: 28).

Cengiz Aytmatov'un amcası Riskulbek de, Stalin'in zulmüne uğrayan aydınlar arasında yer alır. Cengiz Aytmatov ve ailesi, 53 yıl sonra Törekul Aytmatov'un da içinde bulunduğu 37 insanın gömülü oldukları yerin bulunmasıyla Törekul'un başına gelenleri öğrenirler¹(Kolcu, 2015: 25). Osmonakun İbraimov, Cengiz Aytmatov ve yakınlarının Stalinizmin milyonlarca kurbanın sorumlusu olarak Stalin politikalarını değil, onu kandıran çevresindeki insanların olduğuna inandıklarını ifade eder ki buna kanıt olarak da "Gazeteci Zudo" isimli hikâyesini gösterir (İbraimov, 2018: 21). Aytmatov da söz konusu zamanda kendilerinin ve halkın Stalin hakkında neler düşündüklerini Muhtar Şahanov'a şöyle ifade eder:

O devirde bütün Sovyetler Birliği'nde halk, "vatan ve ulu kösem Stalin!"le hudutsuz övünç duyarak, büyük bir vatanseverlik coşkusu içinde yaşıyordu. Özellikle savaştan sonraki yıllar

¹Bu durumu Cengiz Aytmatov'un kardeşi Roza Aytmatov, hatıralarında detaylı bir şekilde anlatır: Roza Aytmatov, *Tarihin Ak Sayfaları*, Çev.: Orhan Söylemez vd., Salkımsöğüt Yayınları, Erzurum, 2011, s. 15-38.

nasıldı? Düşmana karşı kazanılan zafer, hayatımız, mutlu çocukluk çağımız... hepsi, hepsi için Stalin'e borçlu olduğumuz duygusu, büyük saltanat kurdu. Bütün bunlar şimdi külkülü görünebilir. O zamanlar, devletin yürüttüğü politikadan şüphe duymak, (özellikle bizim köyde) bir kimsenin rüyasına bile girebilir miydi? (Aytmatov ve Şahanov, 2000: 33).

Aytmatov'un hayatında annesi, babaannesi ve halalarının önemli bir yeri vardır. Aytmatov'u ve üç kardeşini, annesi büyütür. Sürekli sağlık sorunları yaşayan annesi Nagima Hamzayevna Aytmatov, okuma yazma bilen biridir (Kolcu, 2015: 27). Aytmatov'un hayatında babaannesinin etkisi büyüktür. Aytmatov, bu etkiyi şu cümleleriyle ifade eder:

Diğer taraftan büyükannem sürekli olarak beni dağlardaki yaylalara götürdü. İstisnai bir şekilde çekici ve akıllı bir kadındı. Köydeki herkesten saygı görürdü. Benim içinse o, gerçek halk hikâyeleri, eski şarkılar ve her türlü yaşanmış veya hayal edilmiş hikâyeler hazinesi idi. Yerleşik hayata geçildikten sonra kaybolmuş hakiki göçmen çadırlarını gördüm... Büyükannem bana anadil sevgisini aştığının farkında değildi sanırım. Kırgız dili hakkında pek çok şey söylenegelmiştir; fakat insanın kendi anadilinde konuşmasının büyüleyiciliği anlatılamaz. Bir insanın ruhunu halkın tecrübesinden doğan, milli gururun ilhamından uyanan ve estetik bir zevki dedelerinden getiren şiir ancak çocukluktan beri öğrenilen yerli kelimeler doldurabilir. (Kolcu, 2015: 29).

Bilal Dursun Yılmaz ile yaptığı röportajda da Aytmatov, yazarlık hayatına başlamasında babaannesinin etkisinden bahseder. Birinci üstadım babaannem, der. Klasik bir köy yaşamımız vardı diye söze başlayan Aytmatov'un, dede, nine, dayı, hala gibi akrabalarıyla bir arada yaşayan geniş bir ailesi vardır. Aytmatov, o dönemde televizyon, bilgisayar olmadığını her çocuğun masallarla, efsanelerle büyüdüğünü ifade eder. Kendisine bunları anlatan ise, babaannesidir. Babaannesiyse yaz aylarında yaylaya giden Aytmatov, hem tabiatla haşır neşir olur hem de babaannesinden her gün farklı masallar, efsaneler dinler. *Bu masallar hem benim edebi altyapımı hazırladı hem de bugünkü yazdıklarımı harmanlayacak kültürümün zeminini oluşturdu. Yazı dünyam için bir hazırlık oldu,* der (Yıldırım, 2015: 21-22).

Roza Aytmatov ise, Gülayım teyzesinin sözlerini naklederek ailenin kadınları hakkında bilgi verir:

Sen bilmezsin, annem Ayımkan ve ablam Ayımkül'ün sayesinde bizim aile saygınlık kazanmıştır. Onlar rengi de gönlü de birbirine uyan hanımlardı. İnsanın hayalindeki kadında olması gereken özelliklerin hepsi onlarda vardı. Ailenin huzuru için çalışan ve kabilemizin isminin duyulmasında çok emeği geçen bu iki hanımla bütün akrabalar gurur duyar ve onlarla iftihar ederlerdi. En çok annemi söylerlerdi, ne güzel evlatlar yetiştirdi diye (Roza Aytmatov, 2011: 48).

Cengiz Aytmatov ve kardeşi Roza Aytmatov'un ifadelerinden anlaşıldığına göre ailenin kadınları, güçlüdür. Zor zamanlarda ayakta durabilmeyi başarmış, bilgileriyle, çalışkanlıklarıyla çevrelerindeki kişilerden de saygı görmüş, takdir edilmiş kişilerdir. Aytmatov'un anne tarafı da baba tarafı da kültürlü, çevrelerinde tanınan ailelerdir. Dedeleri, anneannesi, halaları, annesi okumuştur. Böyle bir ailenin içinde yetişen Aytmatov da zaman zaman zorlu süreçlerden geçse de iyi eğitim almış, kendisini her konuda yetiştirmiş, hem kitabî hem de sözlü kültüre vakıf olmuştur.

Aytmatov, küçük yaştan itibaren çalışmak zorunda kalmış ve Rusça bilmesiyle de bir süre Köy kolhozunda sekreter olarak çalışmıştır. Bir yıl vergi memurluğunda çalışarak savaş vergilerini toplamış, ek iş olarak postacılık görevini sürdürmüş ve 1953 yılında Tarım Enstitüsü'nden zooteknisyen (veteriner) olarak mezun olmuştur (Kolcu, 2015: 29-31). Cengiz Aytmatov'un yaşamından izler, eserlerinde de yer almıştır. Babaannesinin sözlü kültüre vakıf olması ve torununa bu kültürü aktarması, vergi memuru ve postacı olarak çalıştığı zamanlarda savaşın etkilerini ve acılarını bizzat görmesi, kolхозlarda karşılaştığı yaşantılar, Aytmatov'un eserlerine de yansımıştır. Ayrıca Aytmatov, yazmak için zaman zaman araştırma yaptığını da söyler. Örneğin; mankurt konusunu ele almadan önce bu konuyu inceler. Benzer şekilde Akbara ve Taşçaynar'ı anlatmadan evvel, kurtların hayatlarını ve davranışlarını araştırmıştır (Aytmatov ve Şahanov, 2000: 147 ve 262).

Aytmatov, eserlerinde birçok konu üzerinde durur. Bilal Dursun Yılmaz ile yaptığı röportajda Aytmatov, beslendiği kaynaklardan şöyle bahseder:

Ben evrensel konuları işlerken bile, kendi kültürümdeki mitlerden beslenirim. Benim eserlerimi okuyup da benim kültürüm, Kırgız kültürü hakkında bilgiye sahip olmadım diyen, doğru söylememiş olur. Tabiatıyla ben kendi toplumumdan, onun ananelerinden nasıl etkileniyorsam o şekilde de benden yansıyanlar milletim üzerinde mutlaka bir etki uyandırıyor diye, düşünüyorum. Bana göre edebiyat toplumdaki bağımsız olamaz. Ben gerçekçi bir yazarım der (Yıldırım, 2015: 24).

Gülzura Cumakunova'nın da belirttiği gibi millî olandan hareket eden Cengiz Aytmatov, kendi milletinin insanından, kendi coğrafyasından yola çıkarak evrensele ulaşır. Ele aldığı sorunlar, evrensel problemlerdir (Cumakunova, 1999: 61-62). Cengiz Aytmatov'un eserlerinde kültür önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle de sözlü kültür. Aytmatov'un beslendiği kaynakların başında da destanlar, efsaneler, masallar, halk hikâyeleri gelir.

Cengiz Aytmatov'un çoğu kahramanları, Kırgız veya Kazak halkı arasından seçilmiştir. Onların düşüncelerini ve yaşayışlarını, geleneklerini yazar bizlere anlatır. Ali Abbas Çınar'ın da dediği gibi, bu durum boşuna değildir. Yazar, içinde büyüdüğü kültürü anlatmış, Kırgız halkının benliğini unutturmamaya çalışmıştır. Ayrıca olayların geçtiği mekânlar da bu kültürün ifadesinde yardımcı unsurlar olmuştur. Mekânların çoğu, Kırgız olma bilincinin varlığını sürdürebildiği yerlerdir (Çınar, 1999: 65).

Orhan Söylemez ve Halit Aşlar'ın ifadeleriyle *Aytmatov'un bir diğer özelliği de insanın en temelde cevap aradığı birçok soruya kendi eserleriyle cevap vermeye çalışmasıdır. Bunu yaparken de Aytmatov zamanın ve geleneğin önündeki insanı sorumluluk sahibi olmaya çağırır* (Söylemez ve Azap, 2018: 273). Kalık İbraimov ise, Aytmatov için şu ifadeleri kullanır: *Cengiz Aytmatov, gerçekten de 20. yüzyılın çok meşhur yazar ve düşünürlerinin arasından pınar kadar berrak düşünceleri, uzay kadar sonsuz hayalleri ve benzeri olmayan bilge kişiliği ile diğerlerinden farklı eşsiz, dâhî bir insandır* (İbraimov, 2004: 128).

Aytmatov, bilge kişiliği ve ileri görüşlülüğüyle insanlara yol gösterir, mesajlar verir. Doğruyu yanlış ayırt etmemiz için karşıt durumları çoğu zaman bir arada kullanır. Bunun için de Aytmatov'un eserlerini incelediğimizde eserlerde kahramanlara, insanlara doğru yolu gösteren bilge

kişilerle karşılaşmaktayız. Bilge, TDK sözlüğünde *Bilgili, iyi ahlaklı, olgun ve örnek (kimse), hakim* (Akalin vd. 2011: 337) kişiler olarak ifade edilmektedir. Bizde çalışmamızda Aytmatov'un bilge kahramanlarını yani toplum içinde bir saygınlığa sahip, sözü dinlenen, kendisine danışılan kişileri; Kabilenin/ailenin en büyüğü, din adamları ve aydın kişiler olmak üzere üç ana başlık altında değerlendireceğiz.

Kabilenin En Büyüğü/Ailenin Büyüğü:

Kırgız halkı, gelenek ve göreneklerine bağlı yaşam süren, kabileler halinde yaşayan bir millettir. Uzun süre göçebe bir hayat sürdürdükleri için sözlü kültürleri gelişmiş, manevi değerlerine bağlı bir millettir. Kırgız halkı bir yandan kendi kültürlerine sahip çıkarken bir yandan da özellikle genç neslin Rusya'nın etkisiyle asimile olmasına, kendi değerlerine yabancılaşmalarına karşı çıkmıştır. Kabilenin ya da ailenin en büyüğü, aksakal denilen kişiler yaşları itibariyle görmüş geçirmiş, bilgili, sözlü kültüre ve gelenek göreneklerine sadık kişilerdir. Eserleri kronolojik olarak incelediğimizde bu başlık altında değerlendirebileceğimiz bilge kahramanlar şunlardır:

1957 yılında yayımlanan *Yüz Yüze* (Aytmatov, 2017b: 9-68) başlıklı hikâyede, savaş yıllarında Kırgız halkının yaşadığı zorluklar anlatılmakla birlikte Seyde'nin merkezinde kadınların vermiş oldukları mücadeleler de ifade edilmektedir. Seyde, yaşlı kayınvalidesi ile birlikte yaşamaktadır. Seyde ile İsmail, evlendiklerinde evleri dahi yoktur. Birlikte yapmaya başladıkları evlerini tamamlayamadan İsmail, askere alınır. Seyde'nin hayatındaki zorluklar da işte bu anda başlar. Birkaç aydır kendisinden mektup alamadığı İsmail, bir gece askerden kaçarak evine gelir. Gündüzleri mağarada, gecelerini ise evinde geçirmektedir. Köydeki gençler askere alınınca köyde yaşlılar, çocuklar ve kadınlar kalır. Burada karşımıza köyün büyükleri, bilge kişiler olarak çıkmaktadır. Köyde kalanlara yol gösterenler onlardır. Örneğin; Totoy'un eşi askerdir ve şehit olduğu haberi köye gelir. Köyün büyükleri, bu haberin kendisinden bir süre saklanılmasını ister. Çünkü Totoy kendisini bırakırsa çocukları mağdur olacaktır. Onun için de güze kadar bu haber saklanılmalıdır:

Zavallı Totoy başına gelenleri bilmiyordu. Muhtar, Baydalı'nın ölüm haberini ondan gizlemişti. Kırgız geleneklerine göre böyle şeyler hemen söylenemezdi. Uygun zamanı köyün yaşlıları saptarlardı. Ölüm haberiyle birlikte çiftlik yönetimine Baydalı'nın alay komutanından bir de mektup gelmişti. (Aytmatov, 2017b: 43)

Söz konusu hikâyede karşımıza savaşın tamamen değiştirdiği kahraman, İsmail çıkmaktadır. İsmail askerden kaçmış, bir süre saklanmış, yetimlerin malına göz dikmiş, kendisi ve ailesinin dışında kimseyi düşünmeyen, açlığın hüküm sürdüğü bir zamanda bir türlü doymak bilmeyen olumsuz özelliklere sahip biridir. Sonunda karısı da bu değişimin farkına varır, özellikle de eşinin Totoy'ın ineğini çalması Seyde'nin gözlerini açar. Seyde, İsmail'in yerini Mirzakul'a söyler ve İsmail, teslim olur.

Aytmatov, Muhtar Şahanov'a bu hikâyede anlatılanların aslında kendi yaşadıkları olduğunu söyler². Aytmatov'un kendi yaşadıklarından yola çıkarak kaleme aldığı hikâyede, köyün yaşlıları

² 1943 yılında savaşın getirmiş olduğu birçok zorlukların içinde açlık ve yoksulluk da vardır. Aytmatov'un annesi hastadır. Cide köyünde yaşarlar. Dört çocuğun en büyüğü olan Aytmatov, o sıralarda 15 yaşındadır. Hayvanlarını koyacak ahırları olmadığı için tek ineklerini kolhuzun ahırına koyarlar. Savaştan önce buzağı iken kendilerine verilen ineğin adı, Zühredir. İnek, hamiledir. Buzağı

önemli kararları veren ve verdikleri kararlara saygı duyulan kişiler olarak karşımıza çıkmaktadır. Yani bilge kişiler onlardır. Bu durumun da Kırgız geleneğinden geldiği ifade edilir. İsmail, askere alınca Seyde kayınvalidesi ile baş başa kalır. Kayınvalide ona destek olur fakat *Cemile* başlıklı hikâyede karşımıza çıkan kayınvalide kadar onu baskın bir karakter olarak anlatıda göremeyiz.

Dünyanın en güzel aşk hikâyesi olarak ifade edilen *Cemile* (Aytmatov, 2018a) isimli hikâyede, Danyar ile Cemile'nin aşkı anlatılır. Cemile, Sadık ile evlidir ve Sadık, askeredir. Büyük ev ve küçük ev, aynı avluda yaşarlar. Küçük evin kocası ölünce kadını, ölenin en yakın akrabası olduğu için Seyit'in babası ile evlendirirler. Çünkü âdet böyledir. Savaş zamanıdır. İki evin de erkekleri savaşa gider. Küçük evde, kadın ve gelini Cemile kalır. Büyük evde ise, Seyit ile anne, babası ve kız kardeşi yaşar. Seyit'in babası, yaşlı bir dülgerdir. Sabah erkenden kalkıp dülger atölyesine gider ve akşam geç vakit eve döner. Seyit'in ağabeyleri de askeredir. Onun için ailenin reisi, Seyit'in annesidir. Seyit, annesini şu ifadelerle tanımlar:

Büyük ailemiz huzur içinde, uyum içinde yaşamasını benim anneme borçluydu. Her iki evin, tam yetkiyle ve kusursuz yönetirdi. Aile ocağının bekçisiydi o. Dedelerim, ninelerim henüz göçebe hayatı yaşarlarken, çok genç yaşta onlara gelin gelmiş. Sonra ailelerimizi liyakatle, dürüstlikle yönetmiş ve atalarımızın anısına tam saygı göstermiş. Köyde onu en akıllı, en tecrübeli, en üstün nitelikli ev kadını olarak görür, saygı gösterirlerdi. Evde her şeyi annem idare ederdi. Babama gelince, doğrusunu söylemek gerekirse, köy halkı onu ailemizin gerçek reisi olarak görmezdi (Aytmatov, 2018a: 10-11).

Annem sert tabiatlı, hükmeden, hükmetmesini bilen bir kadındı. O kendi kurallarına göre yaşardı ve bundan hiç şaşmazdı, hiç taviz vermezdi. Her yıl, ilkbahar gelir gelmez, babamın tâ gençliğinde yaptığı göçebe çadırlarını kurup, ardıç yakarak tütsüler ve buraya göçerdik. Bizi, aşırıktan kaçan, çalışmayı seven ve büyükleri sayan evlâtlar olarak yetiştirmişti. Aileden herkesin hiç homurdanmadan kendisine tâbi olmasını isterdi (Aytmatov, 2018a: 16).

Yukarıda yer alan paragraflarda da görüldüğü gibi hikâyede anne, baskın bir karakterdir. Sadece ev halkı tarafından değil, köyde de saygı duyulan, sözü dinlenen biridir anne. Fakat Cemile üzerinde otorite kuramamıştır. Cemile, at bakıcısının tek evladıdır ve erkek gibi yetişmiş, atların dilinden anlayan, düşündüğünü sakınmayan bir kadındır. Cemile, hikâyede diğer kadınlardan farklıdır. 4 aylık evlilerken eşi Sadık, askere alınır. Cemile, büyüklerinin yanında türkü söyler, kayınvalidesiyle şakalaşır. Erkeklerle çekinmeden konuşur, haksızlıkların karşısında durur. Güzel bir kadın olduğu için herkesin dikkatini çeker. Evde hâkimiyeti sağlayan Seyit'in annesi, Cemile'ye karşı daha anlayışlı davranır. Onu yadırgamaz, onu destekler ama son sözü yine de kendisi söyler. Çünkü Cemile'de kendi gençliğini görür. Onun cesur, korkusuz, güçlü ve çalışkan olması, anne için bir umuttur. Kendi bu dünyadan göç ettiğinde bırakacağı boşluğu, Cemile'nin dolduracağına içten içe inanmıştır. Cemile, Danyar ile birlikte köyden gittiğinde anne, yıkılır. Anne, Cemile'ye mutluluğun ancak namus ve haysiyetini koruduğu sürece olduğunu söylemesine rağmen Cemile, onu hayal kırıklığına uğratmıştır. Gelenek ve göreneklerin çiğnendiğini görmek, hele bunu yapanın

doğduğunda onların da evine süt, kaymak, yoğurt, peynir girecektir. Bir gün Aytmatov, ahıra girdiğinde ineğin olmadığını görür. Kısa süre sonra da çalındığını anlar. Eve gidip bu üzücü haberi verdiği küçük kardeşi ve kız kardeşi ağlar, herkes üzülür. Kardeşlerini koruyamadığını düşünen Aytmatov, hırsızları öldürmeye karar verir ve onların peşinden gider. Onu yolundan döndüren ise, yolda karşılaştığı ihtiyar olur. Detaylı bilgi için bkz: Cengiz Aytmatov, Muhtar Şahanov, *Kuz Başındaki Avcının Çılgılığı "Yüzyılların Kavşağında Sırdaşlık"*, Akt.: Banu Muhyeva, Tolkun Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2000, s. 141-144.

Cemile olması anneyi çok üzer. Zaten daha sonra da anne, günden güne çöker. Kısaca, hikâyede Cemile'nin hayatında önemli bir yere sahip olmasına rağmen baskın bir karakter olamamış olsa da kahramanları yönlendiren, onlara yol gösteren kişi olarak karşımıza Seyit'in annesi çıkmaktadır. Cemile, gelenek ve görenekleri değil aşkı tercih etmiştir. Yani hayatında bu konuda kayınvalidesi değil Danyar, yönlendirici olmuştur.

Osmonakun İbraimov'un belirttiğine göre, Seyit ile yazar arasında büyük bir benzerlik vardır. Savaş yıllarında Aytmatov, âşık olmuştur. Âşık olduğu kadın, ondan yaşça biraz büyüktür ve ona kardeşi gibi davranmaktadır. Aytmatov'un Cemile'si neşeli, ince ruhlu Kırgız kızıdır. Ancak kız, Aytmatov'u değil başka birini sevmektedir (İbraimov, 2018: 26-29). Mayramgül Dıykanbayeva ise olayı, Aytmatov'un anlatımlarından yola çıkarak daha farklı ifade eder. Aytmatov'un uzak akrabalarından birinin iki oğlundan büyüğü evlenir. İkinci Dünya Savaşı başlayınca evlenen çocuk kardeşiyle beraber savaşa katılır. Cemile'nin prototipi ise komşu köyden Şeker'e gelin gelen neşeli, güzel genç bir kadındır. Savaşta yaralananların ülkelerine dönmesiyle de Daniyar'ın prototipi karşımıza çıkar. Cengiz Aytmatov ise çocukluğunda söz konusu iki kişinin aşkına şahit olmuştur (Dıykanbayeva, 2015: 180-181). *Yüz Yüze*'de gördüğümüz gibi *Cemile* de yazarın hayatından izleri taşımaktadır. Seyit'in annesi kadar güçlü, çalışkan ve saygın kadınlardan bir diğeri de *Toprak Ana* isimli romanda Tolgonay karakteri ile karşımıza çıkmaktadır.

Yazarın anne ve babasına sunduğu *Toprak Ana* (Aytmatov, 2006) başlıklı romanda, savaş zamanı yaşanan acılar dile getirilerek Tolgonay'ın hikâyesi anlatılır. Tolgonay, Toprak Ana ile dertleşir. Tolgonay'ın 3 oğlu ve eşi, savaşa katılmış üçü şehit olmuş, en küçük oğlu Caynak'tan ise haber alınmamıştır. Savaştan önce ailenin reisi, Suvankul'dur. Birbirlerini severek evlenen Tolgonay ve Suvankul'un hayatı, savaş çıkana kadar çok güzeldir. Tolgonay'ı yönlendiren, ona yol gösteren bu süreçte eşi olur:

-Bak Tolgonay, sen ve ben kim idik? Halkımız sayesinde büyüüp adam olmadık mı? Öyleyse iyi ve kara günlerde beraber olacağız, mutluluğu da, felaketi de paylaşmasını bileceğiz. Her şey yolundayken biz de halimizden memnunduk, şimdi bir felaketle karşı karşıya isek, herkes kendi başının çaresine baksın diyemeyiz ya. Bu, hiç de dürüst bir şey olmaz. Ama, asıl yarın kendini tutmalısın. Aliman'ın umutsuzluğa düşmesi başka bir şey. O, bizim hayatta gördüklerimizi görmedi, edindiklerimizi edinemedi daha. Sen bir anasın, o ise körpecik bir gelin. Şunu da unutma: Eğer savaş uzarsa, belki beni bile çağırırlar cepheye. Maysalbek'in askerlik çağı da pek uzak değil. Gerekiyorsa hepimiz birden gideceğiz. Bunlara da hazırlıklı olmalısın... (Aytmatov, 2006: 44) -Ağla Tolgonay, ağla, dedi. Dök içini. Burada kimsecikler yok. Ama bundan sonra başkalarının önünde gözyaşlarını gösterme. Çünkü sen baybişesin, evin reisi. Aliman ve Caynak'ın anasıdır. Bu kadarda değil, artık kolhozda benim yerime sen ekipbaşı olacaksın. Bu görevi verebilecekleri senden başka kimse yok. (Aytmatov, 2006: 51-52)

İlk önce Kasım askere alınır. Ardından da Suvankul ve diğer iki oğulları savaşa katılır. Tolgonay ile Aliman, baş başa kalırlar. Birbirlerine destek olurlar. Tolgonay, Aliman'ı öz kızı gibi sever. Suvankul'un dediği gibi ekipbaşı, Tolgonay olur. Tolgonay ve Aliman, sabah akşam çalışırlar. Tolgonay, çevresi tarafından sözü dinlenen ve saygı duyulan biridir:

O günün gençleri bana “Şef Ana” “Başımız Ana” dediler. Bu, bana duydukları saygının ifadesidir” (Aytmatov, 2006: 111) . Aliman'a acıyanlar da, onu kınayanlar da bulunabilirdi.

Ama bana hiç kimse bu konuda tek kelime söylemedi. Bundan dolayı da şükran borçluyum onlara. Aradan bunca yıl geçmiş olmasına rağmen bana saygıda kusur etmediler (Aytmatov, 2006: 122).

Tolgonay, gelini Aliman'ın her zaman yanında olur. Aliman, çoban ile yaşadığı ilişkiden hamile kalır. Çoban, evlidir ve çocuğu kabullenmez. Tolgonay, bu durum karşısında anlayışlı davranır. Onu, sorgulamaz, yargılamaz. Tolgonay, herkese karşı anlayışlıdır. Çevresinde her daim saygı ve sevgi görmüştür. Ona duyulan saygı, eğitilmiş olması ya da sadece sözlü kültüre vakıf olmasından kaynaklanmaz. Hem yaşının ilerlemiş olması, hem çok çalışkan olması hem de herkesi anlamaya çalışarak, ihtiyaç sahiplerinin yanında olmasıyla sözüne değer verilen bir kişi haline gelmiştir. Romanın sonunda Tolgonay, Toprak Ana'dan bütün insanlara söylemek istediğini onun anlatmasını ister. Toprak Ana, Tolgonay'a şöyle der: “-Hayır Tolgonay, onlarla sen konuşmalısın. Sen kadınsın. Sen her şeyin üstündesin, daha bilgesin. Bir insansın sen! Onlara sen anlat!” (Aytmatov, 2006: 143)

Orhan Söylemez ve Halit Aşlar'ın da belirttiği gibi, Tolgonay Ana yüce insanlarda olan özelliklere sahiptir. Romanda anneliğin yüceliği, kutsallığı da dile getirilir. Tolgonay, sadece kendi evlatlarının annesi değil tüm çocukların annesi olur (Söylemez ve Azap, 2018: 275).

Tolgonay'ın evlatlarına olan bağlılığının bir benzeri *Beyaz Gemi* başlıklı romanda Mümin Dede'nin, torununa olan sevgisi ve bağlılığı olarak karşımıza çıkmaktadır. Yazar Mümin Dede'nin çocuk üzerindeki etkisini, Tolgonay'ın evlatları üzerindeki etkisine oranla çok daha fazla olarak vurgulanmıştır.

Beyaz Gemi (Aytmatov, 2009) başlıklı romanda, ismi belirtilmeyen 7-8 yaşlarında bir çocuğun hikâyesi anlatılır. Anne ve babası tarafından terk edilen çocuğu, dedesi büyütür. Roman, çocuğun iki masalının olduğu belirtilerek başlar. Biri kendi masalı diğeri de dedenin anlattığı masaldır. Bu ifadelerden yola çıkarak çocuğun hayatında, dedesi Mümin'in önemli etkisi olduğunu görmekteyiz. Mümin'in iki kızı vardır. Biri çocuğun annesi, diğeri de Urazkul ile evli olan Büke'dir. Mümin, eşini kaybettikten sonra tekrar evlenir. Nine, sürekli söylenir. Hiçbir şeyden memnun olmaz ve Mümin'i sürekli yönlendirir. İhtiyar Mümin ya da Hamarat Mümin, Buğu soyundandır ve çok çalışkandır. Her işe koşar. Gelenek ve göreneklerine bağlı, manevi değerlere önem veren biridir ve çocuğu da bu değerlere yönelik yetiştirir. Özellikle dedenin anlatmış olduğu “Geyik Ana” masalı çocuğu çok etkiler. Orman bakım evlerinde yaşadıkları için kışın sessizliğin hâkim olduğu bu yer, havalar ısınmaya başlayınca yaylaya gelenlerle dolar. Çocuk, yalnızlıktan taşlarla, dürbünle, çantasıyla konuşur durur. Onlara ve karşılaştığı kişilere sürekli dedesinden bahseder:

Dede diyor ki: “Küçük, daima büyüğüne elini uzatmalıdır, adet böyledir.” Elini uzatmayan insanları sevmiyormuş demek. Sonra diyor ki dedem, “Yedi kişiden bir kişi evliya olabilirmiş. Evliya çok iyi yürekli, çok akıllı olan insanmış. Onun elini sıkanın ömrünün sonuna kadar talihi açık oluyormuş. (Aytmatov, 2009: 39) Dedem, “Bunlar çok, çok eski türkülerdir.” diyor. Ne insanlar gelmiş geçmiş bu dünyadan, ne insanlar, ah! Diye mırıldanır dedeciğim. “Aman Allahım, ne de güzel türküleri varmış!” Bilmem neden ama dedeme o anda çok acıyorum ve onu o kadar, ama o kadar çok seviyorum ki, canım ağlamak istiyor, nedense. (Aytmatov, 2009: 41) Dedem diyor ki, insanlar kendi soyundan olanların adlarını akıllarında tutmazlarsa ahlakları

bozulmuş... Dedem diyor ki, o zaman kimse yaptığı kötü işlerden utanmazmış, neye utansın, nasılsa çocukları ve çocuklarının çocukları adlarını anmayacakmış. Bir de hiç kimse iyi ve olumlu şeyleri de yapmak istemeyecek, çünkü yapsa da yapmasa da çocukları hiçbir şey bilmeyecekler. (Aytmatov, 2009: 101)

Yukarıda yer alan ifadelerden de anlaşılacağı gibi, çocuğun hayatında baskın karakter dedesidir. Dedesi, çocuğun hayatına ve davranışlarına yön verir. Zaten çocuk da en büyük hayal kırıklığını dedesinin kendisine anlattığı ve kutsal olduğuna inandıkları Geyik Ana'yı vurmasıyla yaşar. O andan sonra da inandığı bütün değerleri sarsılan çocuk, onları cezalandırmak ve yaşananlara olan itirazını da göstermek için kendisini suya bırakır.

Söz konusu romanda, bilge kişi olarak değerlendirebileceğimiz, buraya kadar ele aldığımız diğer kahramanlardan çok daha farklı bir şekilde karşımıza çıkan Mümin Dede'dir. Dede, sözlü kültüre vakıf olması ve bu değerleri yeni neslin bir parçası olan çocuğa aktarması ve onun hayatında önemli bir yere sahip olması bakımından önemlidir. Dede, eğitime de önem verir. Çocuğu, her gün 5 km uzaklıkta bulunan okula getirir, götürür. Diğerlerinden farklı olarak Mümin ne çocukları, ne eşi, ne damadı ne de çevresindeki kişiler tarafından saygı görmemektedir. Onlar, hayata Mümin Dede'nin baktığı doğrultuda bakmamaktadırlar. Mümin Dede'nin söyledikleri, onlar tarafından dikkate alınmaz. “-*Amma da deden varmış evlat. Kimsede olmayan bir dede doğrusu. Ama bir de şu saçmaları anlatmasa.*” (Aytmatov, 2009: 101) *Gülcemal, Mümin'e fısıldayarak. Artık birlikte yaşamayacaklarmış. Sana lanetler yağdırıyor kızın. Her şeyin sebebi babamdır, diyor.* (Aytmatov, 2009: 91) Zaten kendisi de eşinin zorlaması, baskıları ve maddi kaygılardan dolayı inandığı değerleri yıkan ve kendi elleriyle Geyik Ana'yı vuran kişidir. Onun için Mümin Dede, hayat karşısında dik durmayı başaramazken; çocuk, kirlenmiş olan bu dünyada daha fazla yaşamaya tahammül edemez ve kendini suya bırakarak hayalini kurduğu beyaz gemiye saflığa, temizliğe ulaşmaya çalışır.

Beyaz Gemi başlıklı romanda sözlü kültüre vakıf ve bu değerlere inanan Mümin Dede karşımıza çıkarken *Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek* (Aytmatov, 2017a) başlıklı hikâyede de gelenek ve göreneklere olan bağlılık vurgulanmaktadır. Söz konusu eserlere kadar sözlü kültür üzerinde çok fazla durulmazken 1970'li yıllardan sonra Cengiz Aytmatov, özellikle bilge kahraman olarak karşımıza çıkarttığı kişilere bu vasıfları daha net bir şekilde yüklemiştir. Bu durum da dikkat çekicidir.

Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek başlıklı hikâyede yer alan, gelenek ve göreneklerine bağlı, şaman inancına sahip bir oymakta, erkek doğan her çocuk deniz onu tanınsın, o da denize saygı duysun diye küçüklükten başlayarak denizle dost olmaya zorlanır. Ala Köpek Koyu'nun bir ucundan denize uzanan kayalık bir dağa uzaktan bakılınca, deniz kıyısında koşan kocaman bir ala köpeğe benzediği hikâyede ifade edilir. Sabah erkenden Orhan Dede'nin yapmış olduğu kayık açılır. Kayıkta 11-12 yaşlarında olan Kirisk, Kirisk'in babası Emragin, babasının amcaoğlu Mılgun ve en yaşlıları Orhan Dede bulunur. O gün Kirisk için denize açılırlar. Bu av, onun avcılık mesleğine geçişte büyük bir adım olacaktır. O gün yapılan deniz yolculuğunun, Kirisk onuruna yapıldığını Ala Köpek Dağı eteğinde yaşayan Deniz Kızı Oymağı'nın bütün insanları bilir. Oymağın en saygıdeğer yaşlısı Orhan ile en iyi iki balıkçısı böyle bir sefer düzenler. İnsanlar, bu olaya özel bir ilgi göstermezler çünkü bu durumda kötü ruhların, baba ile oğulun birlikte ava

çıkmalarından memnun olmayacaklarına ve onlara kötülük yapacaklarına inanırlar. Orhan Dede, yol boyunca Kirisk ile konuşur. Kirisk'e ilk denize açıldığı gün neler hissettiğini anlatır. Sonra onun yön bulma yeteneğini dener. Sis, belirtileri vardır. Emrayin, iri bir fok vurur. Âdete göre avın ciğerini çiğ çiğ yerler. Bu, onları çok susatır. Kayıкта sadece bir fiçı su vardır ve sis, bastırmak üzeredir. Orhan Dede, bu sisin günlerce süreceğini söyler ve onlara ne yapmaları gerektiğini anlatır. Ardından da onların yaşaması için, kendini suya bırakır. Daha sonra Milgun, kendini suya atar. Emrayin de daha fazla dayanamaz ve Kirisk uyurken kendini sulara bırakır. Kirisk'in çok az suyu kalmıştır. Aç, susuz ve hastadır. Sonunda sis dağılır. Dalgalar ve rüzgâr, sandalı sürükler. Sonunda Ala Köpek Dağını gören Kirisk, çok mutlu olur.

Köyde Orhan Dede'ye, herkes saygı duyar ve onun sözünü dinler. *Onun Orhan Dede olduğunu gösteren tek şey somurtkan bakışıydı. Oymağın bilge kişininin o anlam dolu, derinliğine erişilmez, saygı uyandıran bakışı...* (Aytmatov, 2017a: 75) Orhan Dede oymağın en yaşlısı, en görmüş geçirmiş kişisidir. Hayat deneyimlerini gençlere aktarmış, onlara doğru yolu göstermeye çalışmıştır. Deniz yolculuğu boyunca da Kirisk'e, deniz ve avcılık ile ilgili bilgiler vermiş, ona tehlikeli durumlarda nasıl davranması gerektiğini anlatmıştır. Kirisk için ona yol gösteren, bilgilendiren diğer bir kişi de babası Emrayin'dir. O da oğluna örnek bir baba olmuştur. Fakat öyküde Emrayin, bilge kişi olarak yer almaz. Hikâyenin sonunda Emrayin, oğlu için hayatından vazgeçer ve kendini suya bırakır.

Sözlü kültüre olan bağlılığın bir başka örneği olarak karşımıza çıkan *Gün Olur Asra Bedel* (Aytmatov, 2018c) isimli romanda ise, Yedigey'in Boranlı istasyonunda beraber çalıştıkları ve uzun yıllar Boranlı'da birlikte yaşadıkları arkadaşı Kazangap'ı Ana Beyit mezarlığına gömmeye çabaları anlatılır. Romanda geriye dönüş tekniğiyle Yedigey ile Kazangap'ın nasıl tanıştıklarından, Boranlı'da yaşayan 7-8 hane halkının yaşantılarından, Kazangap'ın ailesinden, okuması için Moskova'ya gönderilen ve kendi değerlerine yabancılaşan Sabitcan'dan, Sarı Özek 1 uzay alanında yapılan çalışmalardan bahsedilmektedir. Ayrıca romanda *Cengiz Han'a Küsen Bulut* başlıklı eserde başına neler geldiğinin daha ayrıntılı olarak anlatıldığı Abutalip ve eşi Zarife'den de bahsedilir. Romanda bilge kişi olarak karşımıza ilk başta Kazangap çıkmaktadır. Kazangap, Kazak'tır. Boranlı istasyonunda 44 yıl çalışmıştır. Oğlu Sabitcan, emekli olunca babasına hayvanlarını sattırıp Kazangap'ı yanına almıştır. Babasının elinden paraları alınca da onun yüzüne bakmamıştır. Kazangap, daha sonra Boranlı'ya geri döner. Burada yaşayanlara bildiklerini aktarır. Sözlü kültüre de vakıf olan Kazangap, Yedigey ve Abutalip'e Nayman Ana'nın hikâyesini anlatır. Daha sonra Abutalip ve Yelizarov bu efsaneyi yazarlar. Kazangap, sözü dinlenen ve çevresindeki kişilerden saygı gören birisidir. Kendisi eğitime önem vermiş, oğlu Sabitcan'ı okutmak için elinden geleni yapmıştır. Kazangap'ın babası "kulak"ların tasfiyesi sırasında sürülmüş, daha sonra toprak ağası olmadığı anlaşılmış fakat sürgünden dönerken ölmüştür. O sırada Kazangap'tan babasını reddetmesi ve yeni siyasi görüşe bağlı olduğunu dile getirmesi istenilir. Kazangap, bunu yapmamak için 6 yıl Semerkant'ta çalışmış, çok çalıştığı için "emek kahramanı" diploması kendisine verilmiştir. Burada Bike ile evlenmiş daha sonra da Sarı-Özek'e yerleşmiştir.

Bilge bir adamdı Kazangap. Unutulmayacak, çok şeyler söylemişti. Yedigey birden ve büyük bir acı duyarak anladı ki, bütün bunlar artık sadece birer hatıradır. (Aytmatov, 2018c: 20) Bu eski olayı hiç kimseye, karısına bile anlatmamıştı. Ama, bu konuda Kazangap, her zamanki

ağırbaşlılığı, dürüstlüğü ve bilgeliğiyle, konuyu onunla tartışmış, yol göstermiş, ona destek olmuştur. Bu açık fikirli, her şeyi bilen Kazangap olmasa, Yedigey çoktan Boranlı'yı terkedip gitmiş olacaktı. (Aytmatov, 2018c: 124) Yaşından dolayı Boranlılar tarafından "aksakal" sayılan, edeb-erkân bilen ama akıllılık edip başkalarının işine pek karışmayan Kazangap, o günlerde güçlü kuvvetli, sapasağlam bir adamdı. (Aytmatov, 2018c: 191)

Yukarıda yer alan paragraftan da anlaşıldığı gibi Kazangap, Sarı-Özek'te saygın biridir. Özellikle Yedigey'in hayatında yönlendirici bir kişi olmuştur. Tıpkı Mümin Dede de karşımızı çıktığı gibi Kazangap da bildiği efsaneleri, hikâyeleri çevresindeki kişilere anlatmıştır. Onun bu değerlere olan bağlılığı ve Nayman Ana'nın mezarının bulunduğu Ana Beyit mezarlığına gömülmek isteği ve Yedigey'in bu vasiyeti yerine getirme çabası, romanın temel konusunu oluşturmaktadır.

Şerif Aktaş'ın da ifade ettiği gibi romanda yerli ve köklü olan değerlerin, uydurma ve yabancı olanlarla mücadelesi anlatılır. Mağdurdan yana olan Yedigey ve Kazangap, güçlerini töreden alırlar. Onlar Yelizarof gibi âlimlere saygı duyarlar fakat bilgiç geçinen, gösteriş meraklısı insanlar kendi çocukları bile olsa sevmeyiz (Aktaş, 1999: 42) ki biz bu durumu Sovyet okullarında okumuş, kendi değerlerinden uzaklaşmış Kazangap'ın oğlu Sabitcan'da görmekteyiz. Hatta Yedigey, romanın sonunda onun mankurt olduğunu söylemektedir: “-Mankurtsun sen, mankursun! Gerçek bir mankurt! (Aytmatov, 2018c: 408)

Romanda Yedigey ve onun eşi olan Ukubala da önemli kişilerdir. Yedigey de bildiklerini aktarmaya çalışır, insanlara yardım eder. Abutalip'in ölümünden sonra Zarife (Yedigey, daha sonra Zarife'den hoşlanmaya başlar.) ve çocuklarla ilgilenir. Onların iyiliği için çabalar. Ukubala, zaman zaman eşi Yedigey'e müdahale eder ve onu yönlendirir. Fakat romanda onlar, bilge kişi olarak ifade edilmezler ve bilgelik vasfı taşımazlar. Gelenek ve göreneklerin yer aldığı bir başka hikâyede, *Yıldırım Sesli Manasçı*'da (Aytmatov, 2018e: 11-30), karşımıza bilge kahraman olarak Senirbay ve eşi Kertolga-Zayıp çıkmaktadır.

Söz konusu hikâyede, savaş yıllarında yaşanan zorluklar, acılar, özlemler anlatılır. Senirbay, ünlü bir çadır-ev yapımcısıdır. Küçük Bozoy aşiretinin de gururudur. Senirbay'ın oğlu Koyçuman, savaşa gider. Gelini Almaş üzgündür. Senirbay, 3 gündür evinde kalp rahatsızlığından yatmaktadır. Gelinin, 17 yaşında olan kız kardeşi Ülken aniden ölür. Senirbay, cenazeye gitmek için hazırlanır fakat yere yığılır. Örf ve adetlere göre, hasta da olsa bu görevi yerine getirmelidir. Ondandır sonra aşiretin en yaşlısı, eşi Kertolga-Zayıp'tır. Bu göreve kendisi gitmek ister. Senirbay, kabul eder:

Haklısın, çocuklarımla anası. Ben gidemiyorsam sen git. Bütün Bozoyları topla da git. Almaş, ailesinin yanına tek başına varmasın. Tâ uzaktan ağıt okumaya başlayın. Ölü için ağladığınızı çevredeki herkes duysun Savaşta olduğu için bulunamayan Koyçuman'ın ve hasta olduğum için katılamayan benim yokluğumuzu belli etmeyecek kadar yüksek sesle ağlayın. Herkes bilsin ki, savaş kapımızı çalmış olsa bile, biz insan olarak var olduğça, ölümlerimizi gömmekten ve onlara ağlamaktan asla geri kalmayız. (Aytmatov, 2018e: 14)

Bu durum bize Kırgız geleneğinde, aşiretin veya kabilenin en büyüğü kim ise ona hürmet edildiğini, erkek veya kadın ayrımına gidilmediğini gösterir. Senirbay cenazeye gidemeyecek kadar hasta olunca bu görevi eşi üstlenir ve törene o, gider. Oğlu Eleman ise, babasının yanında kalır. Kertolga-Zayıp, cenazeye katılmadan önce oğlu Eleman'ı da yanına alarak Isık göle gider. Tüm

sıkıntılarının bitmesi, Kırgızları koruması ve savaştan zaferle çıkmaları için Gök Tanrı'ya dua eder ve bu duasını Gök Tanrı'ya ulaştırmasını kutsal gölden ister. Annesi duasında oğlu Eleman'ın babası gibi Yurtçu olmazsa, ağabeyi Koyçuman gibi Manasçı olmasını da ister. Annenin duası kabul olur ve Eleman, "Yıldırım Sesli Manasçı" olarak ün yapar. Eleman'ın sonu ise, düşmanlar tarafından yakalanıp işkencelerle öldürülmek olur. Bu hikâyede biz, Kırgızların yaşam şekillerini, dinî inanışlarını, geçmişlerine olan bağlılıklarını ve savaş zamanında yaşamış oldukları sıkıntıları görmekteyiz. Bu anlarda Kırgızlara yol gösteren, akıl danıştıkları ve ondan güç buldukları kişi aşiretin en büyüğüdür ve bilge kişi olarak karşımıza onlar çıkmaktadır. Ayrıca hikâyede, Gök Tanrı inancı ve Manas'a olan bağlılık ve sevgi de hâkimdir.

Beyaz Yağmur'da (Aytmatov, 2018e: 45-60), *Sultanmurat* başlıklı hikâyede karşımıza çıktığı gibi idealist bir gençle karşılaşırız. Bu genç Saadet'tir. Saadet, annesi Zeynep ile birlikte yaşar. Saadet, pullukta çalışmaya başladığından beri Zeynep, kızını göremez ve Saadet'in pullukta çalışmayı bırakıp kolhozda çalışmasını ister. Saadet kararlıdır. "Eski Oba" topraklarını sürüp buğday ekmeyi başarmışlardır. Saadet, orada tanıştığı Kasımcan ile annesinin haberi olmadan evlenir. Zeynep, bu duruma çok üzülür. Bu hikâyede aile reisi olarak Zeynep'in eşinin ağabeyi olan Tokay karşımıza çıkmaktadır: *Aynı gün Tokay-ake ailenin büyüğü olarak, karısını Zeynep-apa'ya gönderdi ve onu evine çağırttı. Kendisi asık suratla, bir koyun postuna bağdaş kurup oturarak yengesini bekliyordu. Bütün aileyi toplamıştı* (Aytmatov, 2018e: 55).

Tokay, Saadet'in pullukta çalışmasına izin vermiş, Kasımcan ile olan evliliğini de onaylamıştır. Zeynep'i sakinleştiren de kendisidir. Tokay kızı ve damadının, pazar günü gelip kendisinin elini öpeceğini ve beklemesini söylese de Zeynep, bekleyemez ve "Eski Oba" ya gider. Biz bu hikâyede, yalnız bir kadının kızına olan düşkünlüğünü kızının ise, idealleri uğruna annesini dahi kırmayı göze aldığı görmekteyiz. Ayrıca ailede söz sahibi olan ve saygı duyulan Saadet'in amcasıdır. Tokay, yeğeninin hayatında etkili bir kişi olarak karşımıza çıkar fakat hikâyede bilge olarak nitelendirilmemiştir. Ailenin en büyüğü olması, çevresindeki kişilerden saygı görmesi, geleneklere olan bağlılığı ve yeğeninin hayatında etkili olması sonucunda Tokay, bu başlık altında değerlendirilmiştir.

Din Adamları:

Bir zamanlar Şaman inancına sahip olan Kırgız halkında, anlatılan sözlü kültür ürünlerinde dinî değerlerin karşımıza çıktığı görülmektedir. Tek Tanrı inancına zaman zaman Cengiz Aytmatov da eserlerinde yer vermiştir. Özellikle *Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek* hikâyesinde ve *Cengiz Han'a Küsen Bulut* başlıklı romanda şaman inancı hâkimdir. Söz konusu eserlerde bilge kişi olarak karşımıza şamanlar, kâhinler çıkmaktadır.

Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek başlıklı hikâyede Güllü Yoloğlu'nun da belirttiği gibi *yazar nivhlerin hayatını anlatırken Şaman gelenek ve göreneklerine de yer vermiştir. Nivhler her şeyin ruhu olduğuna inanırlar* (Yoloğlu, 1999: 231). Eserde oymağın en bilge kişisi olarak şaman gösterilir:

... herkes çılginca dans ederken oymağın şamanı-en bilge kişisi- Toprak ve Su'ya köyün yeni avcısı Kirisk'i anlatacağı. Evet, dualar okuyacak, Toprak ve Su'yun ona cömert davranmalarını, onun iyi bir avcı çıkararak karada ve denizde şansının her zaman açık gitmesini,

getirdiği avları küçükler, yaşlılar arasında eşit biçimde dağıtacak büyüklüğe erişmesini dileycekti. Bundan başka, bilge şaman, Kirisk'e birçok çocuk vermesi, çocuklarının uzun ömürlü olması, Deniz Kızı soyunun çoğalıp üremesi için yalvaracaktı Toprak ve Su'ya (Aytmatov, 2017a: 23-24).

Hikâyede Şaman, Kirisk için dualar okur. Şamanın bilgeliği, ruhlarla bağlantı kurması ve gelecekte haber vermesi, insanların iyi dileklerini Tanrı'ya iletmesi yani özel güçlerinin olduğuna inanılmasından gelmektedir.

Benzer şekilde *Cengiz Han'a Küsen Bulut* (Aytmatov, 2018b) başlıklı romanda yer alan ve Cengiz Han'a ait anlatılan efsanede de karşımıza bilge kişi olarak bir kâhin çıkmaktadır. Söz konusu kâhin romanda, bilge kişi olarak geçer ve Cengiz Han'a gökten haber iletir. Gelecekte olabileceklerden bahseder. Cengiz Han'ın başının üzerinde onunla hareket eden bir bulut vardır. Bu, Gök Tanrı'nın onun için bir lütfudur. Eğer o bulutu kaybederse Han, gücünü de kaybedecektir. Cengiz Han, kâhinin söylediğine kulak verir ve onun dediklerinden etkilenir:

-Ey Büyük Han, ben buraya, Gök-Tengri'nin iradesiyle, sana Yukarıdan özel bir işaret, bir belirti gösterileceğini bildirmek için geldim. (Aytmatov, 2018b: 29) -Diyelim ki bu sözleri sana Gök-Tengri söyledi... diyelim ki ben de buna inandım. Ama, söyler misin bana ey yabancı bilge, gökyüzünde başı boş dolaşan bir bulutu ben nasıl denetleyebilir, yok olup gitmemesi için nasıl bir özen gösterebilirim? (Aytmatov, 2018b: 30)

Han, orduyla birlikte gelen kadınlara doğumu yasaklar. Togulan, bu yasağa rağmen doğum yapar ve Han'ın emri ile Togulan ve eşi tümen subayı Erdene, idam edilir. Bu olaydan sonra da Han'ı takip eden bulut, Togulan'ın bebeğini emanet ettiği Altın'ın üzerinde hareket etmeye başlar. Altın da eserde önemli kahramandır. Her zaman Togulan'ın yanında yer alır ve Togulan'ı da bebeğini ona emanet eder.

Dinî değerlerden bahsedilen diğer bir roman da *Dişi Kurdun Rüyaları*'dır (Aytmatov, 2004). Esas olarak Abdias Kallistratov ile Akbar ve Taşçaynar'ın hikâyelerinin anlatıldığı romanda, Hz. İsa'nın çarmıha gerildiği olaydan da söz edilir. Olaylar, Vali Pontius Pilatus ile Hz. İsa arasında geçen konuşma ile başlar. Romanda Vali için Bilge ifadesi geçse de Vali'nin vasıflarından çok fazla bahsedilmez. Meryem, oğlu İsa için şu ifadeleri kullanır: *İsa! İsa' Yavrum benim! Baban seni tanıdı, sen O'nun sevgili oğlusun! Çok büyük bir bilge olacaksın. İnsanları eğiteceksin, gözlerini açacaksın onların! Ve onlar senin peşinden gelecekler. Onları hiç, ama hiç terketmeyeceksin!* (Aytmatov, 2004: 190) diyerek Hz. Meryem, İsa Peygamberin yol gösterici ve bilge kişiliğini vurgular.

Aydın Kişiler:

Cengiz Aytmatov'un eserlerinde üzerinde durulan konulardan biri de, eğitimidir. Eserleri incelediğimizde okumuş kişilerin, çevrelerindeki insanları doğru yola sevk etmeye çalıştıkları, yanlış olduğuna inandıkları düşünceleri değiştirmek için çaba harcadıkları, kötülüklerle mücadele ettikleri görülmektedir. Aydın kişilerin, ön plana çıkan mesleği öğretmen olmalarıdır. İdealist öğretmenler, öğrencilerine örnek olurlar ve bayrağı onlara devrederler.

Deve Gözü (Aytmatov, 2017b: 81-134) başlıklı hikâyede, tarih öğretmenin öğrencisi üzerindeki etkisi anlatılır. Savaşta babasını kaybeden Kemal, liseyi bitirdikten sonra Anarhay

bozkırına gönderilir. Burada işlenmemiş toprakları işleyeceklerdir. Aklına her geleni söylediği için Kemal'e bilgin derler, ona bu ismi ilk veren de Abakir olur: “*Ulan, bilgin! Bizim gibi cahillere konferans vermeye kalkarsın ama kendin de veyle atı birbirinden ayırdedemezsin...*” O günden sonra “*bilgin*” aşağı, “*bilgin*” yukarı...” (Aytmatov, 2017b: 89)

Yukarıda da dile getirildiği gibi Kemal'e “bilgin” denilmesinin sebebi, görmüş geçirmiş ve fazlasıyla bilgili bir kişi olduğu için değildir. Kemal, liseyi bitirir ve araştırmaya okumaya meraklı bir gençtir. Her konuda da bilgisi var görünür. Bu yüzden Abakir, ona bilgin lakabını takmıştır. Abakir, traktör sürücüsüdür. Öfkeli, sinirli, geçimsiz, tüm değerlerini yitirmiş olan Abakir, Kemal'e de çok bağıır. Buraya Kemal, gönüllü gelmiştir. Aynı *Beyaz Yağmur*'da yer aldığı gibi bozkırları sürüp ekecekler, güzel bir ülke oluşturacaklardır. Kemal'i etkileyen tarih öğretmeni Aldiyarov'dur. Aldiyarov, Anarhay'ı o kadar güzel anlatmıştır ki adeta burası bir masal ülkesidir. Fakat Kemal, buraya geldiğinde hayal kırıklığına uğrar, öğretmenin anlattıklarını bu bozkırda bulamaz. Yine de vazgeçmez ve burada çalışmaya her ne olursa olsun devam eder. Bu hikâyede, lise çağlarında olan Kemal ve tarih öğretmeni Aldiyarov bilgin, yol gösteren olarak karşımıza çıkmaktadır. Kemal, öğretmenin yönlendirmesiyle ve kendilerinin “*işlenmemiş toprakların fatihi, yenileştirilecek bölgelerin öncüleri!*” (Aytmatov, 2017b: 84) olduklarına inandırılarak buraya gönderilmişlerdir. Kemal de bu topraklara bu düşüncelerle gelir ve eğitilmiş, meraklı olduğu için kendisine bilgin ismi verilir fakat onu kimse dinlemez. Zaten Kemal de üniversiteli bile olmadığını söyleyerek bilginlik kim ben kim diye düşünür. Daha sonra hayal kırıklığına uğrasa da Kemal'in hayatını etkileyen, yönlendiren kişi ise, tarih öğretmenidir. *İlk Öğretmenim* (Aytmatov, 2018d) başlıklı hikâyede de benzer şekilde bir öğretmenin, öğrencisinin hayatını etkilediğini görmekteyiz. Yalnız bu hikâyede Altınay için öğretmeni, bir hayal kırıklığı değil onun kahramanı olur.

Söz konusu öyküde Sovyet rejimin değerlerine inanmış, Lenin hayranı ve eğitimin önemini bilen Düşen ile Altınay'ın hikâyesi karşımıza çıkmaktadır. Burada Altınay'ın hayatına dokunan, onun önemli yerlere gelmesine vesile olan ve kendisinin hayran olduğu kişi, öğretmeni Düşen'dir. Düşen, eskiden parti gençlik kolu üyesidir. Askerden geldiğinde öğrenmiş olduğu alfabe çocuklara da öğretmek için canla başla çalışır ve “Düşen'in Okulu” denilen tepeye okul yapar. Doğru düzgün bir eğitim görmemiş, alfabeden öte fazla bir bilgiye sahip olmayan Düşen, karda kışta çocukları köyden tek tek toplarlar ve onları okula getirir:

Şimdi düşündükçe şaşırıyorum: Elinde bir tek ders kitabı, doğru dürüst alfabe bile bulunmayan; kendisi heceleye heceleye zor okuyan bir insan bu denli büyük bir işe nasıl girişirdi? Yedi göbekten ataları bilgisiz insanlara bir şey öğretmek öyle kolay bir iş olmasa gerek. Üstelik Düşen'in ders programından, öğretim yöntemlerinden haberi bile yoktu. Daha doğrusu böyle şeylerin olabileceğini aklından geçirmiyordu. (Aytmatov, 2018d: 30)

Bilge Ercilasun'un ifadeleriyle Düşen bir idealisttir, modern cemiyetlerin ihtiyaç duyduğu bir kahramandır. Nesilden nesile cahilliği taşıyan Kırgız çocuklarına yepyeni bir dünyanın kapısını açmış, onları kültür ve medeniyetle yüz yüze getirmiştir (Ercilasun, 2013: 430). Onun için de Düşen'in eğitim için vermiş olduğu mücadeleye önemlidir.

Altınay, anne ve babasını kaybedince amcasının yanında büyür. Yengesi, onu sürekli azarlar. Okulun en büyük öğrencisi Altınay'dır. Bir gün yengesi onu, evli olan bir adama verir. Altınay'ı

okuldan zorla alıp götürürler. Düşen, onu korumaya çalışırken yaralanır. Sonra Düşen yanına aldığı inzibatlarla Altınay'ı kurtarır ve eğitim görmesi için kente, okumaya gönderir. Ayrılmak ikisini de üzer. Daha sonra Altınay, uzun bir süre köyüne gelmez. İlk öğretmenini ve ilk aşkını da hiçbir zaman unutmaz. Düşen, Altınay'ın çok zeki biri olduğunu bilir ve gelecekte onun değerli bir bilgin olacağını düşünür:

Seninle iyi bir iş yapacağız, Altınay. Bu iki kavak fidanını senin için getirdim. Hadi, birlikte dikelim onları. Bu fidanlar boy attıkça sen de büyüüp serpileceksin, sonunda iyi bir insan olacaksın. Duygulu, akıllı bir kızsın. Senin değerli bir bilgin olacağına inanıyorum. Bundan eminim, yanılmadığımı anlayacaksın. (Aytmatov, 2018d: 51)

Düşen yanılmamıştır. Öğretim Üyesi Bayan Altınay Süleymanovna başarılı bir felsefe hocası olur. Ünü yayılır ve uzun yıllar sonra köyünde bir okulun açılışına davet edilir. Düşen'in yaşadığını burada öğrenen Altınay'ın, onunla karşılaşacak cesareti yoktur.

Bir diğer öğretmen tipi de *Gün Olur Asra Bedel* romanında yer alan Abutalip'dir. Abutalip savaşta Almanlar'a esir düşmüş, sonra oradan kaçarken Yugoslav partizanlarına karışmış ve onlarla savaşmıştır. 1948 yılında Yugoslavya ile ilgili olaylar patlak verince hakkında soruşturma açılmış, işinden atılmış ve eşi ile birlikte zor zamanlar geçirmiştir. Abutalip'in İki oğlu vardır. Zamanında eşi ve kendisi, öğretmendir. Sonra Boranlı'ya gelip burada çalışmaya başlarlar. Her akşam kendi çocuklarına ve Yedigey'in çocuklarına okuma-yazma öğretir. Kendisi bulduğu her fırsatta kitap okur ve çocuklarına bırakmak üzere yaşadıklarını kaleme alır. 5 Ocak 1953 tarihinde Boranlı'ya 3 adam gelir. Herkesi sorguya çekerler ve Abutalip'i alıp götürürler. Daha sonra Abutalip, bir zamanlar Yugoslav partizanlara karıştığı için savcı Tansıkbayev tarafından tutuklanır. Ardından da kısa bir süre sonra Abutalip'in ölüm haberini alırlar. Kazangap'ın gözünden Abutalip şöyle tanımlanır: *Genç bir adamdı, bilgili, akıllı idi. Beklese, suçsuzluğu anlaşılacak, beraat edecekti belki, bunu biliyordu. Çünkü hiçbir suçu yoktu. (Aytmatov, 2018c: 250)*

Yine söz konusu romanda Afanasi İvanoviç Yelizarov, eğitilmiş, bilgili bir kişi olarak karşımıza çıkar. Fikirleriyle özellikle Yedigey'i etkilemiştir. Romanda Yelizarov'un, bir bilim adamı olduğu ve Tanrı'ya inanmadığı dile getirilir (Aytmatov, 2018c: 323). Akademide çalışır, her tarafa davet edilir. Alma-Ata'da yaşıyordu. Eski bir Moskovalı komsomol (Komünist Gençlik Birliği) üyesidir. 1920'lerde, basmaçlara karşı savaşmak için Türkistan'a gelmiş daha sonra da buraya yerleşmiştir. Jeoloji alanında çalışmış, gençliğinde Ekim devrimine inanmıştır. (Aytmatov, 2018c: 378) Yelizarov, zaman zaman Boranlı'ya gitmiş, Kazangap'ın ve Yedigey'in misafiri olmuştur. Yelizarov, romanda bilge bir kişi olarak karşımıza çıkmaktadır:

Ve Yelizarov da akıllı, bilge bir kişiydi. Her insanın kafasında ancak bulanık bir şekilde bulunan düşünceleri açıklayabiliyor, anlaşılmasını sağlıyordu. (Aytmatov, 2018c: 83)
Yelizarov, o eşsiz insan, o büyük bilgin, bu bölgeyi çok iyi biliyordu. Boranlı'ya uğradığı zamanlar, o, Kazangap ve Yedigey bir araya gelir, sabahlara kadar konuşurlardı. (Aytmatov, 2018c: 97)

Dişi Kurdun Rüyaları (Aytmatov, 2004) başlıklı romanda ise karşımıza aydın kişi olarak bir öğretmen değil farklı fikirlerinden dolayı papaz okulundan atılan Abdias çıkmaktadır. Abdias'ın çevresindeki kişiler tarafından dinlenmesi ve saygı duyulması da onları etkilemeye çalıştığı, onları

doğru yola sevk etmek için uğraştığı görülmektedir. Abdias, papaz okulunda okuyan, dinde reform yapmak istediği için bu okuldan atılan ve daha sonra da geçimini sağlamak için gazetede yazılar yazan biridir. Abdias, çok küçük yaşta annesini kaybeder. Diyakos olan babası, onu papaz okuluna yazdırır ve kısa bir süre sonra o da ölür. Abdias, papaz okulundan ayrılınca “Genç Koministler” adlı bir gazetede çalışmaya başlar. Bu dönemde Abdias, kendisini çok yalnız hisseder:

Ruhum öylesine boş ve soğuk! Eski arkadaşlarımdan bazıları bana selam bile vermiyorlar: Onlar için ben sabık bir kudas, bir sapkın, papaz okulundan kovulmuş bir papaz eskisiyim. (Aytmatov, 2004: 55) Ben, şüphe güçlerinin artarak büyüdüğü, iman gücünü bastırdığı bir dönemde dünyaya geldim. Ben o dönemin bir ürünüyüm. Teorilerim yüzünden her yandan itilmiş, atılmış olan ben, tarihin bir çeşit oyuncuğu idim ve kader intikamını benden alıyordu. (Aytmatov, 2004: 74)

Abdias, gazetede çalıştığı zaman kenevir otu ve uyuşturucu satan, içen kişiler hakkında araştırma yapmak için Moskova’ya gelir. Söz konusu kişilerin arasına karışır. Amacı onları doğru yola sevk etmektir. Sadece onları değil insanları, iyiye ve doğruya çağırarak için elinden geleni yapacaktır:

Abdias onları bu uğursuz boyunduruktan kurtarmayı, gözlerini açmayı, kendi kendilerine vurdukları zinciri koparmayı, derilerine sinmiş ve soludukları havayı bile zehirleyen korku ve kokudan arındırmayı hayal ediyordu. Bu asil görevi yerine getirebilecek çareyi bulmak için, sınırlı ama o kadar da az olmayan bütün hayat tecrübelerine, bilgilerine, ümitle, coşkuyla sarılıyordu. (Aytmatov, 2004: 111-112)

Fakat Abdias, düşündüklerini gerçekleştiremez. Gençler, onun gerçek düşüncelerini öğrenince onu, döverek trenden atarlar. Abdias’ın sonu ise, sayga avına giden Bos ve arkadaşlarının elinden olur. Abdias, saygaların katledilecek olmasına dayanamaz. Bos ve arkadaşlarını, bu işten vazgeçirmek ister. Onları, Tanrı yoluna davet eder. Tabiata karşı işlenecek bu cinayeti durdurmak için uğraşır. Fakat sözünü dinletemez. Onu ağaca gererek bağlarlar ve bir süre sonra Abdias, bu ağaçta can verir.

Kassandra Damgası (Aytmatov, 2019) isimli romanda ise Robert Bork ile Rahip Filofey bilge kişiler olarak yer alır. Robert Bork, amatör fütürologdur. Romanda olaylar, uzay rahibin Papa’ya yazdığı mektubun *Tribün* gazetesinde yayımlanması ile başlar. Rahibe göre, insanlar doğup doğmayacaklarına artık kendileri karar verecektir. Filofey, 3 yıldır Uzay Bilimsel Araştırma İstasyonu’ndadır. Onun buluşuna göre, embriyolar anne rahminde ilk haftalarda hayatta kendisinin neler beklediğini hisseder ve bu kadere bir tepki verirler. Söz konusu tepki annenin alnında oluşan küçük bir benektir. Rahip, uzaydan gönderdiği ışınlar ile bu sivilce şeklindeki benekleri belirgin hale getirir ki onlara “Kassandra Damgası” adını verir. Bunu duyan insanlar daha önce fark etmedikleri benekleri görmeye başlarlar ve ortalık karışır. Fikirlerini öğrenmek için herkes Robert’e danışır. Çünkü onun bu konuya benzer yazıları vardır. Robert’in üniversiteden arkadaşı olan Oliver Ordok, devlet başkanlığına adaydır. Oliver konuşması esnasında, Robert gibi aydınların Rahip Filofey’e hak verdiklerini söyleyince insanlar Robert’in evini çevirirler: *Ama bu mitingde olanlardan sonra kafamda, Filofey’in haklı olduğuna dair bazı fikirler daha oluştu. Bu açıdan makaleye bazı şeyler ekleyip bazı şeyleri değiştirmem gerekecek. Rolümü oynamadan sahneyi terk etmeyi düşünmüyorum. Filofey haklı ve ben de onu destekleyeceğim. (Aytmatov, 2019: 132)*

Kızgın kalabalık Robert'e saldırır ve başından yaralanan Robert vefat eder. Robert, üniversitede akademisyendir. Birçok çalışması vardır. O da Filofey gibi dünyanın gittikçe kötüye gittiğini, her geçen gün daha da çevresine zarar veren insanların, aslında kendi sonlarını hazırladıklarını ve buna bir an önce dur demenin zamanı geldiğine inanır. İnsanlara doğruyu anlatmaya çalıştığı bir anda da öldürülür. Onun bıraktığı yerden ise, Oliver'in eski danışmanı Anthony Younger devam eder. O, Robert'e ve Rahip'e inanır. Hatta Rahip, onunla konuşma imkânı oluşturan Younger'i manevi oğlu olarak kabul eder. Bilge Ercilasun'un da belirttiği gibi Younger, bu mücadelenin sembolüdür. Younger'i yazar, geleceğin, ümidin ve idealizmin temsilcisi olarak gösterir (Ercilasun, 2013: 452).

Rahip Filofey takma adını kullanan Andrey Kritsov, uzay laboratuvarının başkanırken dünyaya dönmeyi reddeder ve uzay istasyonunda kalır. Andrey, yetiştirme yurdunda büyümüştür. Çocuğu yoktur. Doktordur. Tıp fakültesinde hamilelik konusuyla ilgilenir. Bilimsel deneylerle hangi özelliklerde kişilerin doğacağına, onun hangi ebeveynlerden dünyaya geleceğine kendisi karar verir. Komünist Partisi Merkez Komitesi de kendisine tüm imkânları sağlar. Bu hareketlerinden dolayı eşi, kendisini terk edince yalnız kalır. Doğumuna sebep olduğu X-bireyler karşısında büyük bir pişmanlık duyar. Bırakılmışlığının üstesinden gelmek için attığı adımlar ona vicdan azabı olarak geri döner. Sonra çalıştığı uzay istasyonunda bu bilgilerini daha da geliştirir ve Cassandra embriyolarını bulur.

Robert'in gözünden Filofey bir peygamberdir: *Onun için, Cassandra damgasından değil, genetiğin derinliklerinde bu kıyamet korkusunu uyandıran sebeplerden korkulur... Biz yanlış yoldayız... Filofey provokatör değil, bir uzay peygamberidir...*(Aytmatov, 2019: 136) Filofey amacını şu sözlerle ifade eder:

Amacım insanlara felaketten kaçma yollarını göstermek ve dahası, dikkatleri ilerlemenin yeni halkasına çekmekti. Bunun yalnız bir tek yolu var: Cassandra embriyolarının tehlike işaretlerine kulak vermek ve farklılıklarıyla bir arada yaşayan toplumun bir bütün olarak mükemmelleşmesi için gereken sonuçları çıkarmak. (Aytmatov, 2019: 215-216)

Rahip, Cassandra embriyoları hakkındaki tüm çabalarının boşa gittiğini anlar ve yenildiğini kabul eder. Dünyaya gönderdiği ışıklara son verir, bütün hesaplamalarını, araştırmalarını yok eder ve kendisini de uzay boşluğuna bırakarak intihar eder.

Terkedilen çocuğun dahi olabileceğini göstermek için çok çalışan Filofey'in hayatında etkili olan iki kadın karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan biri, yetiştirme yurdunda görevli olan müzik öğretmeni Vava Hala'dır:

Fakat bu dünyada, her nedense beni dinlemek isteyen ve söylediklerimden şüphe etmeyen tek bir kadın vardı. Bu, iş arkadaşlarının Vava dedikleri Valeriya Valentinovna'ydı. Biz çocuklar da ona "Vava, Vava Hala" diyorduk. Bunda bir aile, akrabalık havası vardı. Doğal olarak, Vava Hala en çok sevdiğimiz öğretmenimizdi. (Cengiz Aytmatov, 2019: 230).

Vava, Andrey'e zeki ve yetenekli bir çocuk olduğunu söyler. Onu bırakıp gittiği için annesini suçlamaması gerektiğini, annesinin neler yaşamış olduğunu bilmediklerini söyler. Yıllar geçtikten sonra Vava'nın dediklerini anlayan Andrey, ona hak verir. Andrey'i etkileyen diğer kişi ise, X-bireyleri üzerinde çalışırken karşısına çıkan mahkûm kadın, Runa Fedulovna'dır. Runa, ona yaptığı

işin ne kadar yanlış olduğunu söyler. Andrey, onu derhal odadan kovsa da Runa, onu etkilemeyi başarabilmiştir. Söz konusu kişiler Andrey'in hayatını dolaylı olarak etkilemiş olsalar da bilge kahramanlar olarak karşımıza çıkmazlar.

Cengiz Aytmatov'un üzerinde durmadığımız diğer eserlerinde; bilge kişi olarak anılan, kahramanlara yol gösteren baskın karakterlerin karşımıza çıkmadığını ifade edebiliriz. Bunun için de çalışmada *Selvi Boylum Al Yazmalım*, *Kızıl Elma*, *Asker Çocuğu*, *Sultanmurat*, *Oğulla Buluşma*³, *Elveda Gülsarı*, *Dağlar Yıkıldığı Zaman/Edebi Gelin* başlıklı eserlere yer verilmemiştir. Muhakkak söz konusu eserlerde kahramanların hayatında etkili olmuş, onların yaşamlarını değiştiren kişiler söz konusu olsa da onların bilgelik vasıfları yoktur. Tek boyutlu olarak çalışmada onlara yer vermek ise, araştırmayı daha da genişletecektir. Söz konusu durum, incelediğimiz eserlerde de geçerlidir. Kahramanların hayatını az ya da çok bir şekilde etkileyen her kişi çalışmada öne çıkartılmamıştır. Onun için çalışmada kahramanlara yol gösteren kişilerin özellikle bilgelik vasfına sahip olması (açıkça belirtilmiş ya da açıkça belirtilmese de bilge kahraman olarak nitelendirilen kahramanların vasıflarına büyük oranda sahip olmaları gerekir. Yani toplumda belirli bir saygınlığı kazanmış olmaları ki bu saygınlık yaşından ya da aldığı eğitimden kaynaklı olabilir, çevresindeki kişiler tarafından sözlerine değer verilmesi, sözlü kültüre vakıf olması, iyi eğitim almış olması, gelenek ve göreneklere değer vermesi, vatan sevgisi ve milli bilince sahip olması, gelecekte yaşanma ihtimali olan olumsuzluklar konusunda insanları uyarması, vb. hususların birçoğunu taşıması) dikkate alınmış ya da kahramanların hayatında dönüm noktaları oluşturan kişiler başlıklar altında değerlendirilmiştir.

Cengiz Aytmatov'un eserlerinde öne çıkan bilge kahramanları, tabloda şöyle gösterebiliriz:

	ESERLER	KABİLENİN/AİLENİN EN BÜYÜĞÜ	DİN ADAMLARI	AYDIN KİŞİLER
R O M A N L A R	Toprak Ana	Suvankul/Tolgonay		
	Beyaz Gemi	Mümin Dede		
	Gün Olur Asra Bedel	Kazangap		Afanasi İvanoviç Yelizarov/Abutalip
	Dişi Kurdun Rüyaları		Hız. İsa	Abdias
	Cengiz Han'a Küsen Bulut		Kâhin	Abutalip
	Kassandra Damgası			Robert Bork/Rahip Filofey

³ Söz konusu hikâyede de karşımıza Çordon çıkmaktadır. Çordon, 20 yıl önce savaşta ölen oğlunun son anlarını yaşadığı ve öğretmen olarak çalıştığı yere gider. Çordon, oğlunun öldüğüne bir türlü inanamaz. Çordon'un iki kızı daha vardır. Oğlu Sultan gönüllü olarak Ekim 1941 yılında savaşa gider. Şehir istasyonunda kızlar, babasından Sultan'a engel olmasını ve sevk subayı ile konuşmasını isterler. Kızların eşleri de askeredir ve kardeşlerini de savaşa yollamak istemezler. Çordon kendi gençliğini gördüğü oğlu Sultan'ın istediğine saygı duyar ve ona engel olmaz. Kızlar, bu durumu kabullenemezler ve Çordon'a artık babamız değilsin derler. Kızlar ne kadar babalarına kızsalar da çocukların, babalarına saygıları vardır. Sultan ile Çordon arasında baba-oğul ilişkisi söz konusudur. Çordon, oğlunu hem sevmiş hem de ona saygı duymuştur. Özellikle de oğlu öğretmen olduktan sonra ona duyduğu bu saygısı daha da artmıştır. Çordon'un istasyonda oğluna söylediği son sözler ise, manidardır: “-Bir erkek, bir adam ol oğlum. Nerede olursan ol, erkek ol, mert bir erkek olarak kal!” (s. 51) Hikâyede Çordon, baba olarak oğlunu etkilemiş ve ona nasihatlerde bulunmuştur. Ayrıca oğlunun düşüncelerine değer vermiş, ona engel olmak yerine destek olarak aldığı kararlara saygı duymuştur. Çordon, hikâyede evladına öğütler veren bir baba olarak karşımıza çıkar ki Aytmatov'un hikâyelerinde öğüt veren kahramanlar fazladır, fakat Çordon bilge kahraman özelliğine sahip olmadığı için çalışmada yer verilmemiştir. Cengiz Aytmatov, *Kızıl Elma*, *Oğulla Buluşma*, Çev.: Refik Özdek, Ötügen Yayınları, İst., 1992.

H İ K A Y E L E R	Yüz Yüze	Köyün Yaşlıları		
	Cemile	Seyit'in Annesi		
	İlk Öğretmen			Düyşen/Altınay Süleymanovna
	Deve Gözü			Kemal/Aldiyarov
	Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek	Orhan Dede	Şaman	
	Beyaz Yağmur	Tokay		
	Yıldırım Sesli Manasçı	Senirbay/Kertolga-Zayıp		

1. Tablo: Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Öne Çıkan Bilge Kahramanlar

Sonuç

Sonuç olarak yukarıda yer alan tabloda da görüldüğü gibi, Aytmatov'un bilge kahramanları tek boyutlu değildir. Eğitimli, kültürlü bir ailenin içinde, gelenek ve göreneklerine bağlı, sözlü kültüre vakıf bir kişi olarak büyüyen Aytmatov, yaşayarak öğrendiklerini kabilenin/ailenin en büyüğü adı altında değerlendirdiğimiz kahramanlarda daha çok dile getirmiştir. Geleceğin ve yarınların sahibi çocuklar, ilk eğitimini aileden alırlar. Özellikle eğitimde ailenin, kabilenin büyüklerinin önemli olduğuna dikkat çeken Aytmatov, sözlü kültürün aktarıcısı olarak karşımıza aksakal diye de ifade edilen kahramanları çıkarır. Onların bilgelikleri okumuşluklarından değil görmüş geçirmiş kişiler olmalarından gelmektedir. Örneğin; Mümin Dede, Orhan Dede, Tolgonay, Kazangap vb. kahramanlarda karşımıza çıktığı gibi. Peki bu kahramanlar neyin üzerinde durmakta, neyi özellikle vurgulamaktadır? Bir milleti ayakta tutan ve ona millî olma vasfını yükleyen değerlerin başında kültür gelmektedir. Kültürün önemli bir unsuru ise, gelenek ve göreneklerdir. Aytmatov bir kişinin, soyunu yani atalarını bilmesi gerektiğini, büyüklerine hürmet etmesinin önemli olduğunu, milletin sözlü ürünleri olan destanları, efsaneleri, hikâyeleri bilmeleri ve en önemlisi kendi değerlerini yitirip yozlaşmaması gerektiğini vb. durumları söz konusu kahramanları aracılığıyla dile getirir. Bunu dile getirirken de genelde olumlu ve olumsuz kahramanları bir arada verir. Bilge kişilerin karşısına mankurtları çıkarır. Örneğin; *Gün Olur Asra Bedel* romanında Kazangap veya onun izinden giden Yedigey'in karşısına Sabitcan'ı, *Dişin Kurdu Rüyalari*'nda Abdias'ın karşısına sayga avcılarını, *Deve Gözü* hikâyesinde ise, Kemal'in karşısına Abakir'i çıkartması gibi. Ayrıca söz konusu başlık altında değerlendirdiğimiz eserlerde dikkati çeken bir unsur da Aytmatov'un özellikle 1970'li yıllardan itibaren gelenek ve göreneklere, sözlü kültüre, manevi değerlere çok daha fazla yer vermesidir ki bu durum da dikkat çekicidir.

Sözlü kültüre vakıf olmak, manevi değerlere olan bağlılığın bir milletin varlığını devam ettirebilmesi için tek başına yeterli olmadığını, eğitimin de en az gelenek ve görenekler kadar önemli olduğunu Aytmatov, kahramanları aracılığıyla vurgular. Yelizarov, Abutalip, Abdias, Robert Bork vd. karşımıza çıktığı gibi okumak, araştırmak, bilim ve tekniğe sahip olmak önemlidir. Kişinin kendisini geliştirebilmesi, devletine faydalı olabilmesi ve dünyadaki gelişmelerin takip edilebilmesi için eğitim şarttır. Yelizarov ve Abutalip, halk anlatılarını kaleme alan böylece gelecek nesle aktarımını sağlayan kişilerdir. Abdias, hayvan katliamlarına özellikle karşı çıkar. Doğaya ve hayvanlara fazlasıyla zarar veren, tahrip eden insanların geleceğinin pek parlak olmadığını Robert

Bork ve Rahip Filofey dile getirmektedir. Böylece Aytmatov, bütün insanlığa seslenmektedir. Doğaya, dünyaya zarar vermek, insanlığın sonunu getirecektir.

Aytmatov'un eserlerinde dinî unsurların yoğun olarak işlenmediği ve bu doğrultuda da bilge kişi olarak şaman, kâhin ve Hz. İsa'nın üç eserde karşımıza çıktığını söyleyebiliriz. Bilge kahramanlardan yola çıkarak, Aytmatov eserlerine yaşamını, düşüncelerini yansıttığını da dikkate alırsak asıl bilgin olan kişinin Aytmatov olduğunu söyleyebiliriz. Aytmatov, yazdıkları ile okuyucularına yol göstermek, onlara mesaj vermek ister. Yakın arkadaşı Osmonakun İbraimov'un dahi olarak nitelediği, birçok araştırmacının bilgeliği üzerinde durduğu Aytmatov, hem kendini yetiştirmiş, okumuş kültürlü biridir hem de babaannesi ve halaları başta olmak üzere çevresindeki kişilerden Kırgızların sözlü kültürüne vakıf olan bir aydındır. Kısaca çalışmada üzerinde durulan bilge tipleri aslında Aytmatov'da toplanır ve Aytmatov, sözünü emanet ettiği kahramanları aracılığı ile okuyuculara doğruyu göstermeye, kötülüğün altını çizerek aslında her daim iyiliğin, güzelliğin üstün gelmesi için çaba sarf etmenin ne kadar önemli olduğunu vurgular.

Kaynaklar

- Aktaş, Şerif (1999) .“Milli Romantik Duyuş Tarzı ve Cengiz Aytmatov'un Gün Olur Asra Bedel Romanı (Yapı-Kültür-Anlatma Tarzı)”, *Doğumunun 70. Yıl Dönümünde Cengiz Aytmatov Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri (8-10 Aralık 1998-Ankara)*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Aytmatov Cengiz, (2009). *Beyaz Gemi*, Tercüme: Güneş Bozkaya, 21 Baskı, Ankara: Elips Kitap.
- Aytmatov Cengiz, (2018a). *Cemile*, Çev.: Refik Özdek, 29. Basım, İst. : Ötüken Yayınları.
- Aytmatov Cengiz, (2018b). *Cengiz Han'a Küsen Bulut*, Çev.: Refik Özdek, 29. Basım, İst.: Ötüken Yayınları.
- Aytmatov Cengiz, (2017a). *Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek*, Çev.: Mehmet Özgül, İst.: Nora Kitap.
- Aytmatov Cengiz, (2004). *Dişi Kurdun Rüyaları*, Tercüme: Refik Özdek, 8. Basım, İst.: Ötüken Yayınları.
- Aytmatov Cengiz, (2018c). *Gün Olur Asra Bedel*, Çev.: Refik Özdek, 57. Basım, İst: Ötüken Yayınları.
- Aytmatov Cengiz, (1995). “Hakkımda Notlar” (Otobiyografi), Çev: Orhan Söylemez, *Kardaş Edebiyatlar* der., Sayı 28, Erzurum.
- Aytmatov Cengiz, (2018d). *İlk Öğretmenim*, Türkçeleştiren: Mehmet Özgül, 3. Baskı, İst.: Nora Kitap.
- Aytmatov Cengiz, (2019). *Kassandra Damgası*, Çev.: Ahmet Pirverdioğlu, 3. Baskı, İst.: Nora Kitap.
- Aytmatov Cengiz, (1992). *Kızıl Elma, Oğulla Buluşma*, Çev.: Refik Özdek, İst.: Ötüken Yayınları.
- Aytmatov Cengiz; Şahanov Muhtar, (2000). *Kuz Başındaki Avcının Çılgılığı “Yüzyılların Kavşağında Sırdaşlık”*, Akt.: Banu Muhyeva, 2. Baskı, Ankara: Tolkun Yayınları.
- Aytmatov Cengiz; Şahanov Muhtar, (2006). *Toprak Ana*, Çev.: Refik Özdek, 13. Basım, İst.: Ötüken Yayınları.

- Aytmatov Cengiz; Şahanov Muhtar, (2018e). *Yıldırım Sesli Manasçı, Asker Çocuğu, Beyaz Yağmur*, Çev.: Refik Özden, İst.: Ötüken Yayınları.
- Aytmatov Cengiz; Şahanov Muhtar, (2017b). *Yüz Yüze, Oğulla Buluşma*, Türkçeleştiren: Mehmet Özgül, İst.: Nora Kitap.
- Aytmatov, Roza, (2011). *Tarihin Ak Sayfaları*, Çev.: Orhan Söylemez vd., Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları.
- Cumakunova, Gülzura, (1999). “Ulu Sözün Uzantısı”, *Doğumunun 70. Yıl Dönümünde Cengiz Aytmatov Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri (8-10 Aralık 1998-Ankara)*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Çınar, Ali Abbas, (1999). “Aytmatov’un Eserlerinde Halk Kültürünün Rolü”, *Doğumunun 70. Yıl Dönümünde Cengiz Aytmatov Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri (8-10 Aralık 1998-Ankara)*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Dıykanbayeva Mayramgül, (2015). “Hatıralar Işığında Cengiz Aytmatov ve Eserleri”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, Sayı 4/1, s. 169-188.
- Ercilasun, Bilge, (2013). *Türk Roman ve Hikayesi Üzerine*, İst.: Dergah Yayınları. http://www.tekedergisi.com/Makaleler/1460804367_13mayramg%C3%BCI.pdf. Erişim Tarihi: 23.04.2020.
- İbraimov, Kalık, (2004). “Cengiz Aytmatov Fenomeni Hakkında Birkaç Söz”, *Cengiz Aytmatov Doğumunun 75. Yılı İçin Armağan*, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Bişkek.
- İbraimov Osmonakun, (2018). *Devrinin Büyük Yazarı Cengiz Aytmatov Hayatı ve Edebi Kişiliği*, Çev.: Halit Aşlar vd., Ankara: Bengü Yayınları.
- Kolcu Ali İhsan, (2015). *Bozkırdaki Bilge Cengiz Aytmatov*, 4. Baskı, Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları.
- Kolcu Ali İhsan, (2012). *Çağdaş Türk Dünyası Edebiyatı*, 4. Basım, Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları.
- Söylemez, Orhan; Azap Samet vd., (2018). *Türk Dünyası Çağdaş Edebiyatları El Kitabı*, İst.: Kesit Yayınları.
- Yılmaz, Bilal Dursun, (2015). *Cengiz Aytmatov Kitabı*, Ankara: Atlas Yayınları. *Türkçe Sözlük*, Haz.: Şükrü Haluk Akalın vd., 11. Baskı, TDK, Ankara, 2011.
- Yoloğlu, Güllü, (1999). “Cengiz Aytmatov’un Yaratıcılığında Şamanizm”, *Doğumunun 70. Yıl Dönümünde Cengiz Aytmatov Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri (8-10 Aralık 1998-Ankara)*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.